

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницька облспоживспілка
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека
Державний архів Хмельницької області
Городоцька міська рада
Городоцький краєзнавчий музей Городоцької міської ради
Комунальна установа «Центр професійного розвитку педагогічних працівників
Городоцької міської ради»

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Городок, 25 жовтня 2024 р.)

Т. 2

Хмельницький
2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 2

ІСТОРІЯ МІСТ І СЕЛИЩ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.
МИНУЛЕ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ
ПУНКТІВ ОБЛАСТІ

Коржик С. Місто Летичів на початку XVIII століття за матеріалами інвентарів та люстрацій Летичівського староства	3
Олійник М. Зіньків на Поділлі: шлях через століття	17
Куйдан Т. Історія села Білецьке XVI–XIX ст.	26
Сердунич Л. Містечко Стара Синява за даними метричної книги 1875–1919 років	31
Говорун В. Комплексне краєзнавче дослідження с. Голосків Хмельницького району Хмельницької області	39
Стрункін Г. Історія села Голубівка Барського староства. Від унії через католицизм до православ'я	48
Сльозкін М. Антинімецькі тенденції у національному імперському законодавстві наприкінці наприкінці XIX – на початку XX ст. (на прикладі Заславського та Старокостянтинівського повітів	54
Зелінський Р. Села Хмельниччини в складі Літинського повіту на початку XX століття	58
Блажевич Ю., Вашук Н. Топоніми і мікротопоніми села Баглайки	64
Кохановський О. Радівці: історія села, яке чекісти вважали «бандитським»	70
Стрельбіцька Н., Халайцян В. Туристичний потенціал Городоччини: проблеми та перспективи розвитку	85
Кащук І. Культурно-історичний розвиток села Правдівки: від давнини до сучасності	90
Романюк О. Жванчик	96
Будзінський І. Історія села Панасівки та її початкової школи	109
Матвеев А., Коцюк В., Басараба І. Хутір Корчунок – від панського маєтку до школи-інтернат	125
Прокопчук В. З царини усної історії: Яромирська СЦ, рік 1967-ий	131

СЕКЦІЯ 3

ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ МИНУВШИНИ КРАЮ

Михайлик А. Адміністративно-територіальний устрій Заславщини в кінці XVIII – на початку XIX ст.	139
Муляр А. Старокостянтинівський повіт у пореформенний період (1861–1871 рр.): особливості соціально-економічного розвитку	145
Яблонський В. Село Волиця на Теофіпольщині в подіях січневого повстання 1863–1864 рр.	151
Лавринчук В. З історії медицини на Сатанівщині (початок XX століття)	155
Максімова Ж. Таємниці старовинних мацев Городка	162
Байдич О. Деякі відомості про маєтності землевласників-поляків Старокостянтинівського повіту (1910 рік)	172
Байдич В. Відомості з опису Сатанівського Свято-Троїцького жіночого монастиря 1914 року	180
Косперович Р. Державна варта на Поділлі (1918 р.)	185
Комарніцький О., Комарніцька Л. Містечка Городоччини у добу Української революції 1917–1920 рр.	191
Гоцуляк Н., Кривий П., Щур С. До окремих сторінок історії Городоцького краю в період Української національної революції 1917–1921 рр.	200
Красносілецький Д. Подільська Городоччина у подіях національно-визвольного руху у 1920–1923 рр.	213
Черняк В. Внесок хмельничан у заснування та становлення Познанського університету (1919–1939 рр.)..	220
Дацюк О. Церква-фортеця с. Сутківці – унікальна пам'ятка сакральної архітектури	228
Єсюнін С. Палац князів Сангушків у Ізяславі: розквіт, руїна, надія на відродження	239
Слободянюк П. Городоцький РЕМ – шляхи зростання ...	260
Соловей М. Практика управління і методичного супроводу освіти в умовах становлення об'єднаних територіальних громад (2016–2018 рр.)	269
Рибак С. Історія освіти Городоччини	278
Кошельник А. Оновлення міської геральдики Хмельниччини в добу незалежності	283

СЕКЦІЯ 4

ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ, ВІДОМІ ЛЮДИ,
ГЕРОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Кравчук О., Калитко С. Діяльність Литовського князя Федора Корятовича на Поділлі	296
Галус О. Діяльність всесвітньовідомого мікробіолога Сергія Виноградського на Городоччині Хмельницької області	310
Завальнюк К. Леонід Філонов – дослідник життя і творчості Сергія Виноградського	318
Гурська К. Репресовані священики Ново-костянтинівщини. Микола Олексійович Смірнов	330
Долінська Л., Мартинюк Н. До 105-річчя від дня народження першого єпископа Кам'янець-Подільської дієцезії, священника с. Маниківці Яна Ольшанського	339
Пентюк Б. Родина Дложевських у духовному служінні на Хмельниччині	348
Мазур Р. Роуз Песотта: від іммігрантки до лідерки профспілкового руху	356
Войтович О. Професійна діяльність уродженця Проскурова Василя Зеньківського в університеті св. Володимира та Київських українських університетах (1917–1919 рр.)	361
Олійник Ю., Бурдуваліс К. В'язень національної ідеї: Юхим Сіцинський і боротьба за Україну	370
Агаманчук О. Праведник з Фельштина	374
Бочуля М. Контрабанда на польському кордоні (1921–1929 рр.): дослідження діяльності Й. Г. Скорубського	377
Сакалюк А. Праведники народів світу Славути та Славуцького району Хмельницької області. Відомі та невідомі імена	383
Кулибчук В. Володимир Марциновський – всесвітньовідомий вчений із Шепетівки	392
Удра В. Справа усього життя	397
Коляда І., Тітов Ю. Національно-культурний феномен Ольги Басистюк і Ади Роговцевої: порівняльний аспект ..	402
Кондратюк О., Ганаба С. Голгофа долі добровольця Володимира Шевчука – за суверенність нашої держави ..	407

Хоптяна В., Адамський В. Олександр Хоптяний-студент-історик, який став захисником України	413
Відомості про авторів	419

3. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Евфимия Сецинского. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. 996 с.

4. Шевчук М. П., Дзюба В. М. Зіньків. Хмельницький: Поділля, 2004. 72 с.

5. Кабачинська С. Остап Гоголь, стражник подільський. *Дзеркало тижня*. 2009. № 48 (776). 12-18 грудня.

6. Даниляк П. Г. Барська конфедерація: хід подій та наслідки. *Український історичний журнал*. 2007. № 5. С. 134-145.

7. Зіньків (село). *Вікіпедія* – вільна енциклопедія. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Зіньків_\(село\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Зіньків_(село)).

8. Державний архів Хмельницької області. Ф. Р. 926. Оп. 1 доп. Спр. 23.

9. Борусевич П. Отаман із Соколова. *Український голос*. 1941. № 3-4. 12 жовтня.

10. Поділля та Південно-Східна Волинь у перші роки радянської влади (в документах та матеріалах) / Автор-упорядник, передмова, коментарі М. П. Олійник. Хмельницький, 2008. 268 с.

11. Кабачинський М. Зіньків і Зіньківський район в документах 1923 р. / Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: Завальнюк О. М. (співголова), Войтенко В. І., Баженов Л. В. (відповід. редактор) та ін. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 2. 512 с.

12. Державний архів Хмельницької області – Ф. Р.-337сч. – Оп. 3. – Спр. 10 а.

УДК 908(477.43)(I-23)-029:93/94«15-18»(045)

*Тетяна Куйдан,
м. Хмельницький*

ІСТОРІЯ СЕЛА БІЛЕЦЬКЕ XVI–XIX СТ.

У статті досліджується історія села Білецьке від XVI до XIX століття. Розглянуто походження назви села, його соціально-економічний розвиток та історичні події, що вплинули на його мешканців, зокрема татарські набіги, вплив князів Острозьких, Ходкевичів та Любомирських. Приділено увагу розвитку релігійного життя та освітніх закладів села.

Ключові слова: село Білецьке, князі Острозькі, релігія, школа, рід Янін.

Назва села Білецьке (Білецька, Білічек, Білецько, Білецьк) може бути пов'язане з родиною Білецьких з роду Янін, яка поселилася у воєводстві Волинському з часу розселення поляків на цих землях. Інша версія походження назви села: від прізвища перших поселенців – Біликів.

БІЛЕЦЬКО або **БІЛЕЦЬК**, с., Звягельський пов., село над р. Деревичкою, майже 100 км. від Звягеля. В кінці XIX ст. було там 180 домів і 1126 жителів. Церква дерев'яна з 1790 р., школа церк. прих. від 1868 р. В 1583 р. належала до полонської волості кн. Острозьких. В тому ж році було дуже зруйноване татарами. В половині 17 ст. власність Анни Ходкевичевої, в 1650 р. 51 дим. В 1651 — 28 дим. В кінці XIX ст. належало до Осташевського і Жураковського — 980 дес. Згідно з переписом 1911 р. в с. Білецьке була велика власність: — Скарб'яка-Боровського — 3615 дес. і 415 до інших [1].

В 1583 році село належало до полонської волості князів Острозьких. В тому ж році було дуже зруйноване татарами.

Інша писемна згадка села Білецьке датується 7 грудня 1601 року – в донесенні возних Луцькому міському суду про огляд ними містечок і сіл Луцького повіту, спустошених і спалених татарами у 1593 році; в числі цих сіл згадується і село Білецька, як володіння князя Януша Острозького (1554-1620). Януш (Іван) Костянтинович Острозький князь Острозький, староста Білоцерківський, Богуславський, Черкаський, Канівський, Переяславський, воєвода Варшавський (1585-1593), каштелян Краківський (1593-1620) останній з великого роду Острозьких і перший, який перейшов до Унії (1579) [1].

По шлюбних відносинах у 1621 році Полонне і волость Полонська, яка тоді нараховувала 37 сіл, 76 поселень, 5 фільварків переходить до воєводи Краківського Станіслава Любомирського (1583-1649).

Станіслав Любомирський воєвода Краківський (1638), Руський (від 1625). Прославився в битві під Хотиним з турецьким і татарським військом у 1621 році. Після смерті командувача польсько-литовського війська Яна Кароля Ходкевича 60-річного литовського гетьмана, С. Любомирський перебрав на себе керівництво військом. Йому судилося завершити битву перемогою (звичайно, при вирішальній допомозі козаків на чолі із

Сагайдачним) і підписати досить вигідне для Польщі перемир'я з турками. В 1629 році в селі Білецьке було лише 13 димів [1].

По смерті Касира Любомирського (пом. в 1780 р.), велике його багатство було поділене між двома його дочками. Полонську волость отримала Джозефа, дружина бригадира Адама Валевського.

Після другого проділу Польщі (1793 р.) село Білецьке входить до складу Російської імперії – Кустовецька волость Новоград Волинський повіт (Ізяславське намісництво (до 1795 р.), Волинське намісництво, Волинська губернія (з 1797 р. по 1925 рік). Новоград-Волинський повіт утворено у 1804 році і ліквідовано 28.03.1923 року, коли замість повітів утворено округи [1].

У 1797 році в селі Білецьке за кошти прихожан побудована церква в ім'я святого Архістрати́га Михаїла на місці старої церкви. Церква дерев'яна, з дерев'яною дзвіницею, будувалася в 1791-1797 роках. Церква розміщувалася на високому, крутому схилі, на віддалі від будинків селян. В підніжжі схилу знаходилася будівля церковно-приходської школи. Церква мала три купола, була висотою 34 аршини, шириною – 13 аршин, довжиною 30 аршин. На дзвіниці було п'ять дзвонів, найбільший був вагою 19 пудів 5 фунтів. У 1718 році для церкви Любомирським князем Францом було виділено земельну ділянку, священником тоді був Олександр Красовський. В 1768 році за священника Якова Красовського інший князь Любомирський – Каспар підтвердив право церкви на власність землею. В 1804-1805 роках священником був Микола Красовський, потім з 1806 по 1837 рік – Йосип Сольський, з 1837 року по 1865 рік – Яків Сольський. З 1838 по 1844 рр. дячком Михайлівської церкви с. Білецьк Новоград-Волинського повіту працював Галанович Олексій Іванович (1814-1857). З 1865 року священником у церкві служив Тарановський Федір Федорович із зарплатою 300 рублів у рік, псаломщиком Война Петро Мартинович із зарплатою 50 рублів у рік (з 1884 р.). В 1863 році біля церкви була побудована місцевим селянином Харитоном Козачуком маленька дерев'яна каплиця в пам'ять про звільнення від кріпосницької залежності. У 90-х роках ХІХ століття церква користувалася 86 десятинами 592 сажнями землі, причому присадибної було 1951 сажень землі, під церквою і кладовищем 1259 сажнів (1 десятина = 2400 кв. сажнів = 1,0925 га., 1 кв. сажень = 4,5522 кв. м.). В першій половині ХІХ століття в церкві служив

священиком Тарановський Іван Федорович. В 1930 році церква згоріла. Лише у 2007 році в селі побудоване нове приміщення церкви [3].

В 1817 році у Валевських село Білецьке купила польська дворянка Бригіда Жураковська, вдова Йосефа Жураковського (пом. у 1812 р.). Йосеф і Бригіда Жураковські залишили своє майно трьом синам: Клеменсу (нар. 1803 р.), Генріху Бенедикту (1805-1877) та Станіславу (1807-1886). Село Білецьке дісталось Генріху Бенедикту Жураковському. Оскільки Генріх Бенедикт помер нежонатим і бездітним, він село Білецьке записав на внука свого брата Клеменса, сина Францішка – учасника польського повстання у 1863 році і Гелени Залуської – Романові Жураковському (1874-1910). Все його майно, в тому числі і село Білецьке, по його смерті перейшло двом його сестрам: Яніні Станіславові Скарб'як-Боровській та Еммі Вікторові Скібнівській, які в селі майже не проживали, а майном завідувала управляюча пані Чечильова. До революції 1917 року вони були останніми власниками села [1].

Жителі села до 1864 року були кріпаками пана Генріха Жураковського. Селяни користувалися присадибною землею 34 десятини 228 сажень та польовою землею 263 десятини 441 сажень. За цю землю вони платили оброк (до Указу від 30 липня 1863 року), всього 2849 рублів 32¼ копійки в рік (за присадибну – 143 р. 79¼ коп. та за польову 2645 р. 53 коп.). При переводі селян на викупні платежі, цей оброк був знижений на 20%, а саме до 2279 руб. 46 коп. в рік, а за відказ від додаткового наділу землі – до 1456 руб. 22 коп. Сріблом [1].

Селяни відробляли панщину а безземельні брали землю в оренду. У 1864 році в селі Білецьке числилося 371 душа чоловічої статі, з них 350 селян та 21 дворових. Дворів в селі було 93, в тому числі: тяглих – 55, піших – 33, городників – 5. У 1864 році 350 селян одержали у власність 1004 десятини 385 сажнів землі, в тому числі присадибної 37 десятин 2342 сажнів та польової 966 десятин 443 сажні (з них: 744 дес. 2370 саж. - орної та 221 дес. 473 саж. – сінокосів). Із всієї польової землі, яка переходила у власність селян, припадало на кожен двір по 11 десятин 284 сажень. Спочатку за землю селяни повинні були платити 2368 рублів 17 копійок сріблом в рік. Але селяни не змогли внести ці кошти, то їм були знижено платіж до 1399 рублів 71 копійка сріблом. Було визначено, що кожна рев'язька душа повинна була заплатити 3 рублі 99¾ копійки,

кожен двір – 14 рублів 89 копійок, середня вартість десятини землі – 1 рубль 50 копійок. Загальна вартість землі, яка продавалася селянам, становила 23328 рублів 50 копійок. Селяни сплачували лише 6% від вартості землі. Селянам надавалося право спільної толоки та водопій [1].

11 травня 1843 року в селі Білецьке при церкві Михайлівській місцевим священиком в будинку дячка було відкрито школу грамоти. Навчалася в ній три учні з селян, безплатно. Священик Яків Сольський навчав читати і писати на російській та слов'янській мовах. З 1843 року по 1865 рік школа розміщувалася в будинку дячка. Матеріальних засобів та штату школа не мала. Навчанням займався церковний дяк. Дячком Михайлівської церкви у 1843 році був Галанович Олексій Іванович (1814-1857). Головним предметом в школі був «Закон Божий», основними навчальними книгами – псалтир та часослов, написані на церковнослов'янській мові. З 1865 року для школи побудоване окреме приміщення і для учителя громада виділяла 60 рублів. В 1875 році кошти для школи збільшилися до 120 рублів, а з 1885 року – 200 рублів. В 1887 році школа грамоти перейменована в школу від приходу і вона перейшла у власність духовенства. В 1890 році перейменована у двокласну церковноприходську школу, при цьому у 1892 році було добудоване нове приміщення школи, на що було відпущено 2000 рублів та будівельні матеріали. Вже у 90-х роках XIX ст. в ній навчалася 90 учнів, як хлопчиків так і дівчаток. З 1868 року і до переходу школи у власність духовенства учителями працювали випускники Народного училища. Пізніше – випускники Волинської духовної семінарії та Волинського жіночого єпархіального училища. У 1897 році старшим учителем працював Леонід Ненадєвич, а молодшим викладачем Людмила Федорівна Тарановська [2].

Список використаних джерел та літератури:

1. Рукописна історія села Білецьке Полонського району Хмельницької області, березень 1967 р. Авторськ. колектив Горіцький С. І., Затолюк В. П., Кухарь Г. І.
2. Архівна довідка про заснування школи. № 02-162 від 24. 02. 2010 р. Центрального Державного історичного архіву України.
3. Історико- статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії, Теодорович М. І. Т. 1.